

Мірчук І.С.

Електоральний процес за змішаною системою (на прикладі виборів до Верховної Ради України від Волинської області у 1998, 2002, 2012 та 2014 рр.)

У статті досліджено процес формування депутатського корпусу Верховної Ради України від Волинської області на виборах 1998, 2002, 2012 та 2014 рр. Узагальнено результати парламентських виборів за пропорційною і мажоритарною складовими. Виявлено склад політичних сил, які балотувались і представники яких отримали депутатські мандати. Встановлено роль процесу формування депутатського корпусу Верховної Ради України від Волинської області для становлення парламентаризму в цілому.

Ключові слова: електоральний процес, депутатський корпус, змішана виборча система, виборча демократія, виборчий процес, Верховна Рада України, Волинська область.

В статье исследован процесс формирования депутатского корпуса Верховной Рады Украины от Волынской области на выборах 1998, 2002, 2012 и 2014 гг. Обобщены результаты парламентских выборов по пропорциональной и мажоритарной составляющим. Исследован состав политических сил, которые баллотировались и представители которых получили депутатские мандаты. Установлена роль

процесса формирования депутатского корпуса Верховной Рады Украины от Волынской области для становления парламентаризма в целом.

Ключевые слова: электоральный процесс, депутатский корпус, смешанная избирательная система, избирательная демократия, избирательный процесс, Верховная Рада Украины, Волынская область.

The main task of research is to investigate electoral process by establishing a mixed system as representation institute of people expression in the regional context. The process of formation the deputies of the Verkhovna Rada of Ukraine from Volyn region in 1998, 2002, 2012 and 2014 elections is researched in the article. The article revealed, based on statistical data of the Central Election Commission, the composition of the political forces that ran them were representatives of parliamentary mandates. The article established the role of the process of forming the deputies of the Verkhovna Rada of Ukraine from Volyn region for the development of parliamentarism in general.

Key words: electoral process, deputies, mixed electoral system, electoral democracy, electoral process, the Verkhovna Rada of Ukraine, Volyn region.

УДК 324(477.82)(091)

Мірчук І.С.,
аспірант кафедри політології
та державного управління
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Ми зробили спробу проаналізувати електоральний процес за змішаною системою як утвердження інституту представництва волевиявлення народу у регіональному аспекті.

Серед вітчизняних дослідників електорального процесу на виборах до Верховної Ради України слід відзначити таких учених, як Р. Балабан, який досліджує основи теорії та аналізу виборчої системи, узагальнює електоральний досвід сучасної України та результати парламентських перегонів доби незалежності [1]. Л. Кочубей здійснює системний політологічний аналіз виборчих технологій, які використовувалися в українській практиці за роки незалежності під час виборів до парламенту [2]. І. Кресіна, Н. Богашева, Ю. Ключковський аналізують основні тенденції, особливості, чинники парламентських виборів в Україні [3; 4]. Ю. Шведа аналізує політичні вибори, виборчу демократія, виборчий процес та виборчі системи [5]. Є. Шаповал досліджує систему виборів до Верховної Ради України [6]. Однак ґрунтовних досліджень, де було б окремо виділено аналіз процесу формування депутатського корпусу Верховної Ради України, немає. Саме цю частину проблеми, а саме досвід обрання депутатів від Волині на виборах 1998, 2002, 2012 та 2014 рр. не було достатньо повно досліджено, що й актуалізує подальші дослідження вказаної проблеми.

Метою дослідження є аналіз регіональної практики формування депутатського корпусу Верховної Ради України від Волинської області за змішаною виборчою системою. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити такі завдання:

– дослідити процес формування депутатського корпусу Верховної Ради України від Волинської області на виборах 1998, 2002, 2012 та 2014 р.;

– узагальнити результати парламентських виборів за пропорційною і мажоритарною складовими (на прикладі багатомандатного загальнодержавного округу та одномандатних округів Волинського регіону);

– на основі статистичних даних Центральної виборчої комісії виявити склад політичних сил, які балотувались і представники яких отримали депутатські мандати;

– встановити роль процесу формування депутатського корпусу Верховної Ради України від Волинської області для становлення парламентаризму в цілому.

Розвиток та функціонування інституту демократії є необхідною умовою для становлення громадянського суспільства. Основоположним принципом демократії є принцип виборності, який передбачає формування апарату державної влади за допомогою виборів. Вибори є засобом впливу громадянського суспільства на державу.

Актуальність вивчення проблематики, пов'язаної з проведенням політичних виборів, обумовлюється багатьма обставинами. Передусім, розвиток нових демократій, які з'явилися у світовому просторі після краху комуністичних режимів у країнах Центральної та Східної Європи, змушує більш ретельну увагу приділяти вивченню виборчого процесу як засадничого політичного процесу сучасності, який багато в чому детермінує розвиток глобальної політичної реальності. Так, повторюваний виборчий процес дає змогу транзитивному суспільству усвідомити себе справжньою демократією.

За умов демократичних режимів виборчий процес є вельми важливою сукупністю форм взаємодії громадянського суспільства та держави – передачею владних повноважень представникам суспільства через процедуру виборів. У результаті цілеспрямованої політичної діяльності досягається соціально значущий підсумок: для суспільства – найбільш повна реалізація функції легітимації координаторів соціальних процесів, для держави – забезпечення правових норм організації та проведення виборчих кампаній, для кандидатів на виборні посади – здійснення в рівній боротьбі з політичними конкурентами свого права представляти громадян в органах політичної влади.

Виборчі кампанії, незалежно від типу виборів, мають однакові базові етапи, межі яких визначаються типовими політичними подіями. Відправною крапкою електоральної кампанії є оголошення про проведення виборів. Потім відбувається реєстрація кандидатів на виборні посади, після чого ними та їхніми виборчими структурами (штабами) ведеться агітаційно-пропагандистська діяльність, часові межі якої обумовлені національним законодавством. Далі відбувається голосування електорату, яке й визначає персональний та структурний склад органів політичної влади. На завершення кампанії проводиться підрахунок голосів та попереднє й офіційне оголошення результатів виборів.

Таким чином, електоральна кампанія складається з трьох основних етапів:

1. Висування кандидатів на виборні посади.
2. Передвиборна боротьба.
3. Підбиття підсумків виборів [7].

Вибори є основним компонентом виборчих систем. Виборча система є важливою складовою політичного режиму. Термін «виборча система» у широкому розумінні означає «порядок організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади, місцевого самоврядування і здійснення громадянами своїх виборчих прав. Ґрунтується на принципах виборчого права». У вузькому сенсі виборча система – це «спосіб визначення результатів виборів» [8, с. 362].

Прийняття Конституції України 1996 р. стало важливим етапом у розвитку і становленні україн-

ського виборчого законодавства. У 1997 р. із прийняттям Закону України «Про вибори народних депутатів України» відбулось запровадження змішаної виборчої системи. Вибори 1998 та 2002 рр. давали можливість отримати депутатські мандати за результатами голосування у загальнодержавному виборчому окрузі із 4% прохідним бар'єром, а у 2012 р. цей бар'єр становив 5%.

Напередодні виборчого процесу 1998 р. кількість політичних партій, зареєстрованих Міністерством юстиції, зросла з 40 (у 1996 р.) до 51 (у 1997), тобто збільшилася на 11 партій. Далі кількість політичних партій зросла ще більше, і перед виборами 2002 р. їх стало вже 123.

У 1998 р. чергові вибори до Верховної Ради України вперше проводилися за змішаною мажоритарно-пропорційною системою. У виборах взяли участь 30 політичних партій та виборчих блоків, до виборчих списків яких було включено 3 539 кандидатів у народні депутати України. За результатами голосування в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, лише 8 партій (блоків) подолали чотирьохвідсотковий бар'єр і отримали певну частку депутатських місць: Комуністична партія України – 84 мандати, Народний Рух України, Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!» – 29, Партія Зелених України – 19, Народно-демократична партія – 17, Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Громада» – 16, Прогресивна соціалістична партія України та Соціал-демократична партія України (об'єднана) здобули по 14 мандатів кожна.

Інша половина конституційного складу Верховної Ради України обиралася в 225 одномандатних округах, в яких станом на 29 березня 1998 р. було зареєстровано 3 962 кандидати у народні депутати України. Активність виборців становила 71,21% [9].

Очевидним ставало зростання кількості й ваги в українській політиці центристських партій. Аналітики відносили до них партію «Реформи і порядок, СДПУ(о), Всеукраїнське об'єднання «Громада», НДП, АПУ, партію «Трудова Україна» та інші політичні сили, які сформувалися напередодні парламентських перегонів. У той же час результати виборів показали відносну слабкість молодих центристських сил: лише чотири партії центристського спрямування (ПЗУ, НДП, «Громада» та СДПУ(о)) зуміли подолати чотирьохвідсотковий бар'єр і потрапити до Верховної Ради України.

Це було обумовлено рядом причин: по-перше, центристсько налаштовані громадяни зазвичай менше схильні брати участь у виборах, позбавляючи тим самим центристські партії своїх голосів. По-друге, громадяни, ще не маючи достатнього досвіду свідомого політичного вибору, легше голосували за ті партії, які мали чітке політико-ідеоло-

гічне обличчя. А такими виявилися ті, що перебували на лівому або правому крилі ідеологічного спектру. Центристи ж із їхньою виваженістю та поміркованістю часто видаються виборцям невідомими і незрозумілими [10, с. 387–389].

В одномандатних виборчих округах за мажоритарною складовою від Волинської області до Верховної Ради III скликання (1998–2002 рр.) увійшли такі народні депутати: В. Діброва (№ 19), К. Ващук (№ 20), М. Мартиненко (№ 21), О. Свирида (№ 22), С. Шевчук (№ 23).

До складу Верховної Ради на виборах 1998 р., за даними ЦВК, за мажоритарною складовою від Волині висувались депутати від 20 партій та кандидати-самовисуванці. Найбільше мандатів прагнули отримати представники таких політичних сил, як Партія Зелених України, Республіканська християнська партія, Виборчий блок партій «Національний фронт», Народний Рух України, Партія «Наша Україна» (Партія «Реформи і порядок»), Християнсько-демократична партія України, Виборчий блок партій «Європейський вибір України», Народно-демократична партія та інші політичні партії та об'єднання [11].

Однією з особливостей виборчої кампанії 2002 р. стало збільшення ролі і впливу на результати виборів особистісних якостей лідера. На відміну від виборів 1998 р., рейтинги деяких політиків були вищими, ніж їх партій чи блоків, тому у назвах політичних об'єднань вони використовували своє ім'я. Так, серед виборців провідних політичних сил найчастіше на вирішальну роль особистісних якостей лідера у підтримці партії (блоку) вказували представники електорату блоку Віктора Ющенка «Наша Україна». Високі рейтинги політичних об'єднань Юлії Тимошенко та Наталії Вітренко також значною мірою були зумовлені популярністю перших номерів їхніх списків. Тобто шанси здобути перемогу на виборах насамперед мали блоки, очолювані сильними харизматичними лідерами, а не окремі партії [10, с. 406–407].

Напередодні виборів 2002 р. існували 123 політичні партії, зареєстровані Міністерством юстиції України. Із них 7 називали себе християнськими, 7 – зеленими чи екологічними (причому 5 з них були зареєстровані в 2001 р.), 5 – комуністичними, 5 – соціал-демократичними, 5 партій заявляли, що представляють інтереси сільського населення, ще 5 партій називали себе представниками інтересів українських жінок. У виборах народних депутатів України у 2002 р. тільки 6 партій, які були суб'єктами виборчого процесу 1998 р. (КПУ, ПЗУ, СДПУ(о), Всеукраїнська партія трудящих, Соціал-демократична партія України, Українська національна асамблея) повторно взяли участь як самостійні суб'єкти виборчого процесу, і тільки двом з них – КПУ й СДПУ(о) – вдалося знову подолати виборчий бар'єр у 4%.

До складу Верховної Ради України четвертого скликання за результатами виборів 2002 р. у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі увійшло 6 політичних сил, з них 3 блоки: Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна», Виборчий блок політичних партій «Блок Юлії Тимошенко», Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну», в які сукупно входило 19 партій, та 3 окремі політичні партії: КПУ, СПУ, СДПУ(о). Підсумок виборів за пропорційною складовою: «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» – 70 мандатів, КПУ – 59, блок «За Єдину Україну» – 35, «Блок Юлії Тимошенко» – 22, СПУ – 20, СДПУ(о) – 19 мандатів.

Водночас зауважимо, що мажоритарна складова у 1998 та 2002 рр. дещо деформувала остаточні підсумки виборів щодо впливу партій та блоків у Верховній Раді України. 1998 р. в одномандатних виборчих округах було зареєстровано 3 962 кандидати, з них 1 720 кандидатів (тобто 43,41%), які номінувалися шляхом самовисування. У 2002 р. всього було зареєстровано 3 084 кандидатів, з них 1 547 кандидатів номіновано за поданнями партій (блоків), а 1 537 (тобто 49,84%) – шляхом самовисування. Серед переможців в одномандатних округах у 1998 р. кандидати, що самовисунулися, становили 57,3% (129 у 225 округах), а в 2002 р. – 40,9% (92 у 225 округах). Результати за мажоритарною складовою щодо мандатів, отриманих висуваннями партій (блоків), теж суттєво відрізнялися від підсумків голосування за ці партії за пропорційною складовою [13, с. 15].

В одномандатних виборчих округах за мажоритарною складовою від Волинської області до Верховної Ради IV скликання (2002–2006 рр.) увійшли такі народні депутати: С. Слабенко (№ 19), С. Бондарчук (№ 20), М. Мартиненко (№ 21), В. Бондар (№ 22), І. Єремєєв (№ 23).

На виборах 2002 р. до Верховної Ради від Волинської області висувались депутати від партій та кандидати-самовисуванці. Найчисельнішими були представники таких політичних сил, як Блок «Наша Україна», Блок «За Єдину Україну», Блок Юлії Тимошенко, Соціалістична партія України [11].

Вибори до Верховної Ради України, згідно з чинним законодавством, проходять 28 жовтня 2012 р. на основі Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р. [12].

Цим Законом встановлено п'ятивідсотковий прохідний бар'єр і змішану систему: 225 депутатів обираються в загальнодержавному багатомандатному окрузі за виборчими списками від політичних партій, а інші 225 – за мажоритарною системою в одномандатних округах. Участь у виборах беруть тільки політичні партії; участь блоків, які складаються з партій, не передбачено. Офіційна виборча кампанія розпочалася 30 липня 2012 р.

В одномандатних виборчих округах за мажоритарною складовою від Волинської області до Верховної Ради VII скликання (2012–2014 рр.) увійшли такі народні депутати: Є. Мельник (№ 19), С. Мартиняк (№ 20), С. Івахів (№ 21), І. Палиця (№ 22), І. Єремєєв (№ 23).

За мажоритарною складовою до Верховної Ради на виборах 2012 р. від Волинської області висувались представники від 12 партій та кандидати-самовисуванці. Самовисуванці становили більшість, а саме 44 кандидати у народні депутати. Найбільше мандатів прагнули отримати представники таких політичних сил, як Партія регіонів, Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка», Українська Народна Партія, Комуністична партія України, політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» [11].

В Україні нещодавно пройшла так звана Революція гідності, яка дала поштовх для становлення інституту демократії. 25 травня 2014 р. відбулись позачергові вибори Президента України, на яких перемогу здобув Петро Порошенко. Наступним кроком розбудови демократичної країни мають стати позачергові вибори до Верховної Ради України, які відбулись 26 жовтня 2014 р. відповідно до ст. 90 Конституції України.

Законом України «Про вибори народних депутатів України» було встановлено прохідний бар'єр у 5% і змішану систему: 225 депутатів обираються в загальнодержавному багатомандатному окрузі за виборчими списками від політичних партій, а інші 225 – за мажоритарною системою в одномандатних округах [12].

Із народних депутатів Верховної Ради сьомого скликання 302 повторно балотувались на позачергових парламентських виборах. Діючі депутати входять у списки 9 партій, які подали заявку до ЦВК. Найбільше депутатів у списку «Блоку Петра Порошенка» – 42, у «Батьківщині» – 26, у «Свободі» – 23. Участь у виборах взяли 29 партій. 149 діючих представників депутатського корпусу балотувались як мажоритарники, з них 100 – як самовисуванці, а 49 – як кандидати від різних партій. Загальна кількість зареєстрованих кандидатів у партійних списках становила 3 128 [11].

ЦВК зареєструвала списки кандидатів-мажоритарників у депутати на позачергових парламентських виборах у Волинській області. Всього у балотуванні взяли участь 62 кандидати [15].

В одномандатних виборчих округах за мажоритарною складовою від Волинської області до Верховної Ради VII скликання (2014–2018 рр.) увійшли такі народні депутати: І. Гузь («Народний фронт») (№ 19), С. Мартиняк (самовисуванець) (№ 20), С. Івахів (самовисуванець) (№ 21), І. Лапін (самовисуванець) (№ 22), І. Єремєєв («Народний фронт») (№ 23).

Підсумки участі партій у виборах 1998, 2002, 2012 та 2014 рр. показують, що пропорційна складова виборчої системи реально сприяла становленню впливових і суспільно визнаних політичних партій в Україні. Зокрема, поступово почали формуватися стабільні виборчі блоки (наприклад, Блок Юлії Тимошенко, Блок «Наша Україна»), які, незважаючи на певні зміни у своєму складі, успішно проіснували протягом усього періоду четвертого скликання Верховної Ради України і повторно взяли участь у виборах. Через нестабільність інших блоків (блок СПУ–СелПУ у 1998 р., блок «За єдину Україну» у 2002 р.) та зміни у складі тих, що збереглися, поки що блоки політичних партій слід розглядати як деяку проміжну форму консолідації політичного спектру України [13, с. 14].

Отже, проаналізувавши український досвід формування депутатського корпусу від Волинської області на виборах до Верховної Ради України (1998, 2002, 2012 та 2014 рр.), можна стверджувати, що спостерігається тенденція збільшення кількості партій за пропорційною складовою та кількості самовисуванців – за мажоритарною. Від 1998 р. до 2014 р. політичні партії та об'єднання формувались та ставали суспільно знаними та значущими. За мажоритарною складовою (наприкладі Волинської області) простежується збагачення політичного спектру партій, але спостерігається і велика кількість самовисуванців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабан Р. Теорія виборчої системи / Р. Балабан. – К. : Либідь, 2007. – 112 с.
2. Кочубей Л. Виборчі технології : [навч. посібник] / Л. Кочубей. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – 332 с.
3. Кресіна І. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми / І. Кресіна, Є. Перегуда. – К. : Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2003. – 366 с.
4. Богашева Н. Еволюція виборчої системи в Україні / Н. Богашева, Ю. Ключковський // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2005. – № 1. – 19 березня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua>.
5. Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні / Ю. Шведа. – Львів, 2010. – 462 с.
6. Шаповал Є. Система виборів до Верховної Ради України / Є. Шаповал // Харківський дискусійний клуб. – 2009. – 21 березня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.discussionclub.net>.
7. Поліщук І. Електоральний процес: поняття та складові фактори / І. Поліщук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua>.
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / ред. Ю. Шемшученко та ін. – К. : Укр. енциклопедія, 1998 – 2004. – Т. 1. – 1998. – 362 с.

9. Корж І. Вибори в незалежній Україні / І. Корж // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2007. – № 1 (7). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua>.
10. Бортніков В. Політична участь і демократія: українські реалії: [монографія] / В. Бортніков. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2007. – 524 с.
11. Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua>.
12. Про вибори народних депутатів України : станом на 17 листопада 2011 р. № 4061-VI // Верховна Рада України. – 2016. – 10 березня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
13. Ключковський Ю. Пропорційні вибори і розвиток партійної системи в Україні / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. – 2006. – № 3 (9). – С. 11–19.
14. Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
15. Вибори до Ради-2014: повний список кандидатів-мажоритарників у Волинській області // ВолиньPost: сайт. – 2014. – 7 жовтня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volynpost.com>.